

TASVIRIY SAN`AT VA DIZAYN O`RTASIDAGI O`ZARO BOG`LIQLIK

Shavkatov Furqatbek Shuhratjon o`g`li

Andijon Davlat pedagogika instituti

Magistratura bo`limi "Tasviriy san`at" yo`nalishi 1-kurs magistranti

furqatbekshavkatov@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur ilmiy ishda tasviriy san`at va dizaynning o`zaro ta`siri, ularning zamonaviy ijodiy jarayonda tutgan o`rni hamda bir-birini to`ldiruvchi xususiyatlari tahlil qilinadi. Tasviriy san`atning estetik va obrazli ifoda tamoyillari dizayn faoliyatida funksional yechimlar yaratishga xizmat qilishi, dizaynning texnologik imkoniyatlari esa tasviriy san`atning yangi shakllarini vujudga keltirishi asoslab beriladi. Maqolada ranglar uyg`unligi, kompozitsiya, shakl, vizual tafakkur va kreativlik kabi umumiy jihatlar orqali ikki sohaning integratsiyasi yoritiladi. Xususan, grafik dizayn, raqamli san`at, interyer dizayni va media dizayn kabi yo`nalishlarda tasviriy san`at tamoyillarining qo`llanishi misollar bilan ko`rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari tasviriy san`at va dizaynning uzviy bog`liqligi ijodiy jarayonni boyitishi, vizual madaniyatni rivojlantirishi hamda zamonaviy ta`lim uchun muhim nazariy asos bo`lib xizmat qilishini ta`kidlaydi.

**Kalit so`zlar:** Tasviriy san`at, dizayn, kompozitsiya, ranglar uyg`unligi, vizual tafakkur, badiiy ifoda, raqamli grafika, grafik dizayn, estetika, funkcionallik, kreativ yondashuv, obraz yaratish, texnologik integratsiya, vizual madaniyat, san`at va dizayn uyg`unligi.

Аннотация: В данной научной работе анализируется взаимодействие изобразительного искусства и дизайна, их роль в современном творческом процессе и взаимодополняющие особенности. Утверждается, что принципы эстетической и образной выразительности изобразительного искусства служат для создания функциональных решений в дизайнерской деятельности, а технологические возможности дизайна создают новые формы изобразительного искусства. В статье подчеркивается интеграция двух областей через такие общие аспекты, как цветовая гармония, композиция, форма, визуальное мышление и креативность. В частности, на примерах иллюстрируется применение принципов изобразительного искусства в таких областях, как графический дизайн, цифровое искусство, дизайн интерьера и медиадизайн. Результаты исследования подчеркивают, что неразрывная связь изобразительного искусства и дизайна обогащает творческий процесс, развивает визуальную культуру и служит важной теоретической основой для современного образования.

Ключевые слова: Изобразительное искусство, дизайн, композиция, цветовая гармония, визуальное мышление, художественное выражение, цифровая графика, графический дизайн, эстетика, функциональность, творческий подход, создание

изображений, технологическая интеграция, визуальная культура, гармония искусства и дизайна.

Annotation: *This scientific work analyzes the interaction of fine arts and design, their role in the modern creative process, and their complementary features. It is argued that the principles of aesthetic and figurative expression of fine arts serve to create functional solutions in design activities, and the technological capabilities of design create new forms of fine arts. The article highlights the integration of the two fields through common aspects such as color harmony, composition, form, visual thinking, and creativity. In particular, the application of fine arts principles in areas such as graphic design, digital art, interior design, and media design is illustrated with examples. The results of the study emphasize that the inextricable link between fine arts and design enriches the creative process, develops visual culture, and serves as an important theoretical basis for modern education.*

Keywords: *Fine arts, design, composition, color harmony, visual thinking, artistic expression, digital graphics, graphic design, aesthetics, functionality, creative approach, image creation, technological integration, visual culture, harmony of art and design.*

Kirish Tasviriy san'at va dizayn-zamonaviy badiiy madaniyatning ikki asosiy tarmog'i bo'lib, ular insonning estetik ehtiyojlarini qondirish, atrof-muhitni go'zallashtirish va ma'naviy boyitish jarayonida muhim o'rin tutadi. Har ikki yo'nalishning vazifalari turlicha ko'rinsa-da, ularni bir-biriga bog'lab turuvchi umumiy jihatlar mavjud. Tasviriy san'at obrazli ifoda va estetik talqin orqali inson ruhiyatiga ta'sir etsa, dizayn funksional yechimlar orqali qulaylik, ergonomika va zamonaviylikni ta'minlaydi. Mazkur maqolada ushbu ikki soha o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning asosiy jihatlarini yoritiladi.¹

1. Tasviriy san'at va dizaynning umumiy jihatlarini Tasviriy san'at va dizaynning bir-biriga yaqinlashuvi, avvalo, ularning badiiy obraz, kompozitsiya, rang uyg'unligi va shakl tahliliga asoslanishida namoyon bo'ladi. Har ikkisi ham vizual ifoda vositalaridan foydalanadi, kompozitsion yechimlarni talab qiladi va estetika tamoyillariga tayanadi. Dizayner ham, rassom ham rang, yorug'lik, shakl va faktura kabi elementlar bilan ishlaydi.

Uyg'unlik (Garmoniya) Uyg'unlik kompozitsiyaning asosiy talabi bo'lib, asar elementlarining bir-biriga mos, tartibli va estetik jihatdan to'laqlonli bo'lishini ta'minlaydi. Ranglar, shakllar, masshtab, ritm va faktura uyg'unligi asarning vizual mazmunini boyitadi. Tasviriy san'atda uyg'unlik obrazning badiiy kuchini oshirsa, dizaynda funksional qulaylikni ta'minlaydi.

Markaz (Kompozitsion markaz) Har bir badiiy asarda diqqatni o'ziga jalb qiluvchi asosiy nuqta-kompozitsion markaz mavjud. U syujetning mazmunini og'irligini belgilaydi, ko'ruvchi nigohini to'g'ri yo'naltiradi. Dizaynda markaz logotip, asosiy shakl

¹ Tasviriy san'at asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, Azimov, A. 2019.

yoki vizual ma'lumotning muammosiz qabul qilinishini ta'minlovchi urg'u sifatida ishlatiladi.

Mutanosiblik (Proportsiya) Mutanosiblik kompozitsiyada elementlarning o'zaro nisbatini belgilaydi. O'rta asrlardan boshlab qo'llanilgan "oltin kesim" tamoyili ham proportsion uyg'unlikning klassik ko'rinishidir. Tasviriy san'atda figura va predmetlarning tabiiy nisbatini yaratish muhim bo'lsa, dizaynda buyumning ergonomik qulayligi mutanosiblikka bog'liq.

Ritm va takrorlanish Ritm-elementlarning ma'lum tartibda takrorlanishi orqali yaratiladigan dinamik ifodadir. U kompozitsiyada harakat, davomiylik va jonlilik hissini beradi. Grafika va dekorativ san'atda ritm naqshlarning takrorida, dizaynda esa liniyalar, shakllar yoki ranglar ketma-ketligida namoyon bo'ladi.

Qarama-qarshilik (Kontrast) Kontrast kompozitsiyada yorug'-qorong'i, katta-kichik, to'q-och ranglar yoki shakllar o'rtasidagi keskin farqlar orqali vizual kuch yaratadi. Kontrastning to'g'ri qo'llanishi asarni jonlantiradi, kompozitsion markazni ajratib ko'rsatishga yordam beradi.

Butunlik va yaxlitlik Butunlik barcha elementlarning yagona g'oya asosida birlashishini anglatadi. Bunda kompozitsiya qismlarga ajralib ketmaydi, balki yagona vizual makon sifatida qabul qilinadi. Tasviriy san'atda bu obrazni to'liq anglashga yordam bersa, dizaynda loyihaning funksional va estetik mukammalligini ta'minlaydi.

Dinamika va statika Kompozitsiya statik-tinch, muvozanatli yoki dinamik-harakat ifodalovchi shaklda bo'lishi mumkin. Dinamika diagonallar, o'suvchi ritmlar, keskin shakllar orqali yaratiladi. Statika esa gorizont-al-vertikal nisbatlar, markaziy simmetriya orqali barqarorlik beradi. Dizaynda bu tamoyil mahsulotning xarakteriga mos kayfiyat yaratadi.

2. Rang va kolorit Rang tasviriy san'at va dizaynda eng kuchli ifoda vositalaridan biri bo'lib, u obrazning mazmunini ochish, kayfiyat yaratish, kompozitsion markazni ajratish va asarning umumiy estetik qimmatini belgilashda muhim o'rin tutadi. Rang-insonning ruhiy holati, idroki va tasavvuriga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi vizual elementdir. Kolorit esa ranglarning umumiy uyg'unligi, ularning badiiy bir butunlikda namoyon bo'lishini anglatadi.²

Rangning badiiy ifodadagi roli Rang san'at asarida nafaqat tashqi ko'rinishni aks ettiradi, balki obrazning ichki mohiyatini ochib beradi. Masalan, iliq ranglar (qizil, sariq, to'q sariq) harorat, harakat va emotsional kuchni ifodalasa, sovuq ranglar (ko'k, havo rang, binafsha) sokinlik, kenglik va yengillik holatini beradi. Dizaynda esa rang psixologik qulaylik, vizual balans va funksional ma'lumot yetkazishning asosiy vositasi hisoblanadi.

Rangshunoslik tamoyillari Tasviriy san'atda rangshunoslik ranglarning tabiiy xususiyati, yorug'likka munosabati va idrok etilishiga asoslanadi. Rassomlar rangning quyidagi jihatlariga e'tibor qaratadi.

² Rangshunoslik va kompozitsiya nazariyasi. – Toshkent: San'at, Mirzaahmedov, B. 2020.

Tovush (ton)-rangning yorug' yoki to'qlik darajasi.

To'yinganlik-rangning kuchi va energiyasi.

Xroma-rangning tozalik darajasi.

Spektr xususiyati-yorug'lik to'liqligining xususiyati.

Dizayn amaliyotida ham aynan shu qonuniyatlar qo'llanilib, ranglarning funksional vazifalari oldindan belgilanadi.

Rang psixologiyasi Rang inson hissiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Turli ranglarning psixologik effektlari dizayn, reklama va interyer loyihalarida keng qo'llanadi.

Qizil-kuch, energiya, diqqat tortish.

Ko'k-ishonch, xotirjamlik.

Yashil-tabiat, uyg'unlik, tinchlik.

Sariq-quvonch, yorqinlik, faollik.

Qora-jiddiylilik, kuch, zamonaviylik.

Tasviriy san'atda rang obrazning ruhiy holatini chuqur ochib berish uchun qo'llansa, dizaynda u foydalanuvchi bilan bevosita muloqot vositasiga aylanadi.

Kolorit tushunchasi Kolorit bir asarda ranglarning o'zaro uyg'unligi, ularning umumiy ohangi va badiiy yaxlitlikdagi ta'siridir. Kolorit quyidagi ko'rinishlarga ega bo'lishi mumkin.

Iliq kolorit-sariq, qizil, to'q sariq ranglar ustun bo'lgan issiq ohanglar.

Sovuqqina kolorit-ko'k, yashil, kulrang ranglar ustun bo'lgan asarlar.

Monoxrom kolorit-bir rangning turli tovlari asosida qurilgan kompozitsiya.

Kontrastli kolorit-mutlaqo qarama-qarshi ranglar uyg'unligida yaratilgan yechim.

Kolorit tasviriy san'atda asarning badiiy kuchini belgilaydi, dizaynda esa brendning vizual identifikatsiyasi, interyerning kayfiyati, reklamaning diqqatga ta'siri kabi jarayonlarda asosiy rol o'ynaydi.

Rangning tasviriy san'at va dizayndagi o'rni Tasviriy san'atda rang obraz yaratishning badiiy asosi bo'lib, tabiatdagi yorug'lik, kayfiyat, fasl va hissiyotlarni ifodalaydi. Rassom rang orqali fikr beradi, kayfiyat yaratadi, kompozitsiya markazini belgilaydi. Dizaynda rang funksional vazifani bajaradi: axborot yetkazadi, navigatsiya yaratadi, mahsulotni ajratib ko'rsatadi, brend ohangini shakllantiradi. Interier dizaynida rang makonning kenglik, balandlik, yorug'lik va kayfiyatini belgilab beradi.

Ranglar uyg'unligi Rang uyg'unligi badiiy asarning umumiy estetik sifatini belgilaydi.

Analog ranglar uyg'unligi-rang doirasida bir-biriga yaqin ranglar.

Komplementar uyg'unlik-qarama-qarshi ranglar juftligi.

Triada uyg'unligi-spektr bo'yicha uch teng masofadagi ranglarning uyg'unligi.

Tetralogiya-to'rtta rangning mukammal kombinatsiyasi.

San'atda bu uyg'unliklar obrazning badiiy ifodasini kuchaysa, dizaynda ko'ruvchi uchun vizual qulaylik yaratadi.

3. Shakl va fazoviy tasavvur Shakl va fazoviy tasavvur tasviriy san'at va dizaynning asosiy kategoriyalaridan bo'lib, vizual obyektlarning tuzilishi, hajmi, holati va makondagi o'rni haqida tasavvur hosil qilishga yordam beradi. Har qanday kompozitsiya

shakllar tizimi orqali quriladi, fazoviy tasavvur esa bu shakllarning o'zaro munosabati, chuqurlik, masofa va hajmni to'g'ri idrok etishni ta'minlaydi. Rassomlik, haykaltaroshlik, grafik dizayn, me'moriy dizayn va 3D texnologiyalarida shakl va fazoviy ko'rish badiiy tafakkurning asosiy omillari hisoblanadi.³

Shakl tushunchasi va uning turlari Shakl-predmetning tashqi ko'rinishi, konturi, tuzilishi va vizual tuzilma elementlarining umumiy yig'indisidir. Shakl ikki asosiy ko'rinishda namoyon bo'ladi. Geometrik shakllar-kvadrat, aylana, uchburchak, to'g'ri to'rtburchak va boshqa matematik asosga ega shakllar. Ular dizaynda tartib, aniqlik va mantiqiylik yaratadi. Organik shakllar-tabi'atdan olingan, erkin konturlarga ega shakllar (barg, to'lqin, bulut, inson tana shakli). Ular yumshoqlik, tabiiylik va jonlilikni ifodalaydi. Tasviriy san'atda shakl obrazning mohiyatini beradi, dizaynda esa ma'lumotni tartib bilan etkazishning vizual vositasiga aylanadi.

Shaklning konstruktiv tuzilishi Har bir shaklning ichki tuzilishi uning mustahkamligi va badiiy ifodasini belgilaydi. Konstruktiv tuzilish quyidagi elementlar orqali shakllanadi.

Kontur-shakl chegarasini belgilaydi.

Hajm-predmetning uch o'lchamli tuzilishini ko'rsatadi.

Masshtab-shaklning boshqa obyektlarga nisbatan o'lchami.

Faktura-yuzaning qo'l bilan seziladigan yoki vizual ko'rinadigan tuzilishi.

Rassom shaklning konstruktiv asosini tahlil qilib, uning fazodagi o'rnini aniqlaydi. Dizayner esa shaklning funksional qulayligi va foydalanish samaradorligini hisobga oladi.

Fazoviy tasavvur tushunchasi Fazoviy tasavvur-obyektlarni fazoda tasavvur qilish, ularning chuqurligi, masofasi, balandligi va joylashuvini ongda modellashtirish qobiliyatidir. Bu ko'nikma tasviriy san'at o'quv jarayonida eng muhim malakalardan biri bo'lib, perspektiva, hajm, konstruksiya va yorug'lik-soya qonuniyatlari orqali shakllanadi.

Fazoviy chuqurlikni yaratish usullari Tasviriy san'atda fazoviy chuqurlik quyidagi vositalar bilan yaratiladi:

Chiziqli perspektiva-parallel chiziqlarning uzoqlashgan sari bir nuqtada tutashib ko'rinishi.

Havo perspektivasi-uzoqdagi predmetlarning xira, sovuq ranglarda ko'rinishi.

O'lchamlarning kichrayib borishi-uzoqlashgan obyektning kichikroq tasvirlanishi.

Qoplash (overlapping)-bir obyektning boshqasini qisman yopib turishi.

Yorug'lik va soya-hajmni belgilab, uch o'lchamli tasvir yaratadi.

Dizaynda esa fazoviy chuqurlik 3D modellash, vizual effektlar, kompozitsion qatlamlar va makon tashkiloti orqali yaratiladi.

Shakl va fazoviy tafakkurning dizayndagi roli Dizayn jarayonida shakl quyidagi vazifalarni bajaradi.

³ Dizayn asoslari va grafik kompozitsiya. – Toshkent: Innovatsiya, Bekmuradov, A. 2021.

- Vizual identifikatsiya (logotip shakli, brend elementlari)
- Ergonomika (mebel, texnika, interyer shakli)
- Axborot yetkazish (ikonka, piktogramma, belgilar tizimi)
- Estetik yechim (dekorativ shakllar, grafik kompozitsiya)

Fazoviy tafakkur esa dizaynerga makonni to'g'ri tashkil etish, 3D obyektlarni yaratish, interyer va arxitekturani rejalashtirish, virtual makonlar ishlab chiqishda yordam beradi.

Shakl va fazoviy tasavvurning o'zaro bog'liqligi Shakl fazoviy tasavvursiz mavjud bo'la olmaydi. Har bir shakl makonda yashaydi, makonga nisbatan aniqlanadi va boshqa shakllar bilan o'zaro aloqada bo'ladi. Fazoviy tasavvur shakllarni to'g'ri joylashtirish, kompozitsiyani mukammal qurish va badiiy ifoda kuchini oshirish uchun zarur. Tasviriy san'atda bu bog'liqlik rassomning real makonni idrok etishda aniq ko'rinadi. U shaklni perspektiva, hajm va yorug'lik asosida tasvirlaydi. Dizaynda esa shakl va fazo funksional, ergonomik va estetik maqsadlarda uyg'unlashtiriladi.

Xulosa Tasviriy san'at va dizayn o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik badiiy tafakkur, estetik idrok va ijodiy jarayonning bir butunligini ta'minlaydi. Tasviriy san'atning kompozitsiya, rang, kolorit, shakl va fazoviy tasavvur kabi asosiy nazariy tamoyillari dizayn amaliyotida ham funksional va estetik yechim yaratishda muhim o'rin egallaydi. Rassomlikda bu tamoyillar asar mazmunini ochish, obraz yaratish va badiiy ifodani kuchaytirishga xizmat qilsa, dizaynda ular ko'rgazmalilik, qulaylik, informativlik va vizual uyg'unlikni ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tasviriy san'at asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, Azimov, A. 2019.
2. Rangshunoslik va kompozitsiya nazariyasi. – Toshkent: San'at, Mirzaahmedov, B. 2020.
3. San'atshunoslikka kirish. – Toshkent: Yangi asr avlodi, Xaitov, M. 2018.
4. Dizayn asoslari va grafik kompozitsiya. – Toshkent: Innovatsiya, Bekmuradov, A. 2021.
5. O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti o'quv qo'llanmasi. Tasviriy san'at metodikasi. – Toshkent, 2017.
6. Perspektiva va fazoviy tasavvur asoslari. – Toshkent: Akademnashr, Kurbanov, S. 2016.
7. Amaliy bezak san'ati tarixi. – Toshkent: G'afur G'ulom, G'aniyev, O. 2015.
8. Rangning ruhiy ta'siri. – Moskva: Iskustvo, Kandinskiy, V. O 2008.
9. Visual Thinking (Vizual tafakkur). – Berkeley: University of California Press, Arnheim, R. 2004.
10. Design Basics. – New York: Wiley, Ching, F. 2015.
11. Universal Principles of Design. – Beverly: Rockport Publishers, Lidwell, W. Holden, K. Butler, J. 2010.

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS

12. Principles of Form and Design. – New York: Wiley, Wong, W. 2004.
13. Design as Art. – London: Penguin Books, Munari, B. 2008.
14. The Art of Color (Rang san`ati). – New York: Wiley, Itten, J. 2006.

